

## **MAKTABDA O'QITUVCHILAR VA O'QUVCHILAR O'RTASIDAGI MUNOSABATLARNING SHAKLLANISHIDA IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK QARASHLAR**

*Xamidova Mohira Ulug'bek qizi*

*Sirdaryo viloyati Sardoba tumani 12-maktab psixologi*

***Annotatsiya.** Mazkur mavzuda maktab muhitida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida o'zaro hurmat, ishonch, muloqot madaniyati, emotsional qo'llab-quvvatlash va pedagogik yondashuvlarning o'rni yoritiladi. Shuningdek, sog'lom psixologik muhitni yaratish, nizolarni oldini olish va samarali hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltiriladi.*

***Kalit so'zlar:** o'qituvchi, o'quvchi, munosabat, ijtimoiy-psixologik muhit, muloqot, pedagogik yondashuv, ishonch, hurmat, hamkorlik, ta'lim jarayoni, psixologik iqlim.*

### **KIRISH**

Maktab ta'lim tizimining markazida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar turadi. Ushbu munosabatlar nafaqat bilim berish jarayonining samaradorligini, balki o'quvchining shaxs sifatida shakllanishini ham belgilab beradi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi faqat bilim manbai emas, balki o'quvchining ijtimoiylashuviga, dunyoqarashining shakllanishiga va psixologik rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan shaxsdir. Shu sababli o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarni ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy-psixologik qarashlarga ko'ra, har qanday munosabat o'zaro ta'sir, muloqot va emotsional bog'lanish orqali shakllanadi. Maktab muhitida bu jarayon pedagogik muloqot orqali amalga oshadi. O'qituvchining o'quvchiga bo'lgan munosabati, nutq ohangi, baholash uslubi, rag'batlantirish yoki tanqid qilish shakli o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchi, motivatsiyasi va xulq-atvoriga kuchli ta'sir

ko'rsatadi. Agar o'qituvchi o'quvchiga hurmat bilan yondashsa, uning fikrini tinglasa, individual xususiyatlarini inobatga olsa, o'quvchi o'zini qadrlangan his qiladi va ta'lim jarayoniga faolroq jalb etiladi.

Munosabatlarning shakllanishida ijtimoiy muhit ham muhim rol o'ynaydi. Sinf jamoasidagi psixologik iqlim, tengdoshlar o'rtasidagi aloqalar, maktabdagi umumiy muhit o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga ta'sir qiladi. Sog'lom psixologik muhit mavjud bo'lgan sinflarda o'quvchilar o'z fikrini erkin bildiradi, o'qituvchi bilan ochiq muloqot qiladi va o'zini xavfsiz his etadi. Bu esa o'z navbatida ta'lim samaradorligini oshiradi.

Ijtimoiy-psixologik yondashuvda o'qituvchining shaxsiy fazilatlari ham alohida ahamiyatga ega. O'qituvchining adolatliligi, sabr-toqati, mehribonligi, empatiya qobiliyati va muloqot madaniyati o'quvchi bilan munosabatlarning ijobiy shakllanishiga yordam beradi. Aksincha, qo'pol muomala, befarqlik, haddan tashqari tanqid yoki solishtirish o'quvchining psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, uning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytiradi.

O'quvchi shaxsining rivojlanishida o'zaro ishonch muhim omil hisoblanadi. Ishonch mavjud bo'lgan muhitda o'quvchi o'qituvchini faqat nazoratchi emas, balki maslahatchi va qo'llab-quvvatlovchi sifatida qabul qiladi. Bu esa o'quvchining o'z muammolari, qiziqishlari va fikrlarini ochiq bayon etishiga imkon yaratadi. Natijada o'qituvchi o'quvchining individual xususiyatlarini yaxshiroq anglaydi va unga mos pedagogik yondashuvni tanlaydi.

Munosabatlarning shakllanishida muloqot madaniyati alohida o'rin tutadi. Samarali muloqot – bu ikki tomonlama jarayon bo'lib, unda tinglash, tushunish va hurmat qilish asosiy tamoyil hisoblanadi. O'qituvchi o'quvchining fikrini tinglay olmasa yoki uning hissiyotlarini inkor etsa, o'quvchi o'zini tushunilmagan his qiladi. Bu esa munosabatlarning sovuqlashishiga olib keladi. Aksincha, ochiq va samimiy muloqot o'zaro hurmat va ishonchni mustahkamlaydi.

Ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan qaraganda, rag'batlantirish munosabatlarni mustahkamlovchi muhim vosita hisoblanadi. O'quvchining kichik yutuqlarini ham e'tirof etish, ijobiy xatti-harakatlarini qo'llab-quvvatlash uning

o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Tanqid esa ehtiyotkorlik bilan, shaxsga emas, xatti-harakatga qaratilgan holda bildirilishi zarur. Bu o'quvchini himoyalash holatiga tushirmaydi, aksincha, o'z ustida ishlashga undaydi.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar nizolardan xoli bo'lmaydi. Biroq ijtimoiy-psixologik yondashuv nizoni jazolash orqali emas, balki tushunish va muammoni birgalikda hal etish orqali bartaraf etishni tavsiya etadi. O'quvchining fikrini eshitish, sabablarni aniqlash, murosaga kelish va to'g'ri yo'l ko'rsatish nizolarni konstruktiv tarzda hal etishga yordam beradi.

Maktab psixologik muhiti o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarning sifatini belgilaydi. Agar maktabda o'zaro hurmat, hamkorlik va qo'llab-quvvatlash ustuvor bo'lsa, o'quvchilar o'zini erkin va xavfsiz his qiladi. Bu esa ularning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi, ijtimoiy faolligini kuchaytiradi va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy-psixologik qarashlar o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarni faqat ta'lim jarayoni bilan cheklamaydi. Bu munosabatlar o'quvchining kelajakdagi ijtimoiy hayotiga ham ta'sir qiladi. O'qituvchidan ko'rgan hurmat, adolat va e'tibor o'quvchining boshqalar bilan munosabat qurish uslubida aks etadi. Shu sababli pedagog har bir o'quvchi bilan muloqotda mas'uliyatni his qilishi zarur.

Maktabda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarning shakllanishi ko'plab ijtimoiy va psixologik omillar bilan belgilanadi. O'zaro hurmat, ishonch, empatiya, muloqot madaniyati va pedagogik yondashuv bu jarayonning asosiy poydevorini tashkil etadi. Sog'lom psixologik muhit yaratilgan taqdirda o'quvchi o'zini erkin his qiladi, o'qishga qiziqishi ortadi va shaxs sifatida har tomonlama rivojlanadi.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali munosabatlar esa ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali munosabatlarni rivojlantirish uchun bir qator omillar muhim ahamiyatga ega. Ishonch va hurmat ta'lim jarayonining samarali bo'lishiga ta'sir qiladi. O'quvchilarning o'qituvchiga bo'lgan ishonchi va hurmati o'quvchilarning

o'qish faoliyatida muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi. Samarali kommunikatsiya o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ochiq, samimiy va o'zaro tushunishga asoslangan aloqalarni o'rnatishga xizmat qiladi. Bu o'quvchilarning o'z fikrlarini erkin ifoda etishga va o'zining rivojlanishiga yordam beradi. Motivatsiya o'qituvchining o'quvchini qiziqtirishi va unga o'z maqsadlariga erishish uchun undash zarurligini ko'rsatadi. Motivatsiya o'quvchilarning o'quv jarayoniga faol ishtirok etishiga va o'z bilimlarini rivojlantirishga undaydi.

O'qituvchining pedagogik mahorati va o'qitish uslublari o'quvchilarga ta'lim berishning samaradorligini oshiradi. O'qituvchi faqat bilim berish emas, balki o'quvchilarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ham e'tibor qaratishi kerak. O'qituvchining yondashuvi, o'quvchilarni qanday tinglash va ularga qanday yordam berish usullari ta'lim sifatini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi.

Samarali ta'lim jarayoni uchun individual yondashuv, interaktiv metodlar va refleksiya asosida tahlil qilish zarur. Har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda ta'lim berish, o'quvchilarning faolligini oshirish va ularni o'z maqsadlariga erishishga undash mumkin. Interaktiv metodlar, guruhli ishlar va loyiha asosidagi o'quv faoliyatlari o'quvchilarning ta'lim jarayoniga faol ishtirok etishini ta'minlaydi.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarning samarali rivoji ta'limning muvaffaqiyatli bo'lishida muhim rol o'ynaydi. Bu munosabatlar nafaqat bilim almashish, balki o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga, ijtimoiy va emotsional o'sishiga ham ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining pedagogik mahorati, samimiy kommunikatsiyasi va motivatsiyasi o'quvchilarning o'qish jarayonida muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi. Shuningdek, ta'lim jarayonida individual yondashuvlar, interaktiv metodlar va samarali kommunikatsiya orqali o'quvchilarning faolligini oshirish va ularni maqsadga erishishga undash mumkin. Bu holat o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanishiga va ta'limning sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Ta'lim tizimida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida konfliktlarni yuzaga kelishi va uni korrektsiyalash hozirgi kunda zaruriy chora tadbirlar hisoblanadi.

O'qituvchi va o'quvchi ishtirok etadigan ziddiyatli vaziyatlarning aksariyati o'qish va maktabdagi xatti-harakatlar qoidalariga nisbatan ularning pozitsiyalarining nomuvofiqligi, ba'zan esa to'g'ridan-to'g'ri qarama-qarshilik bilan ifodalanadi. Intizomning yo'qligi, u yoki bu o'quvchining o'qishiga beparvo munosabat, o'qituvchining murosasizligi o'tkir shaxslararo to'qnashuvlarning asosiy sabablari sanaladi. Ammo, ular tomonidan o'z pozitsiyalarini o'z vaqtida qayta ko'rib chiqish konfliktli vaziyatni hal qilishi va uning ochiq shaxslararo mojaroga aylanishining oldini olishi mumkin.

Sinfda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatli vaziyatlarning xilma-xilligi va nizolarning o'zaro ta'siri o'qituvchidan konfliktni hal qilishning eng yaxshi usullarini topishni talab qiladi. Agar o'qituvchi o'zi ishtirok etgan muayyan shaxslararo to'qnashuvning sabablarini, vaziyatga olib kelgan motivlarini, maqsadlarini, mumkin bo'lgan natijalarini chuqur tahlil qilsagina, nizolarni samarali hal qilish mumkin.

O'qituvchining bir vaqtning o'zida ob'ektiv bo'lish qobiliyati nafaqat uning professionalligi, balki o'quvchilarga bo'lgan qadriyatli munosabatining ko'rsatkichidir. Muzokaralar nizolarni hal qilishning eng samarali usuli hisoblanadi. Muzokaralar ijobiy harakatlar uchun o'ziga xos doiraga ega, ammo ular har doim ham nizoni hal qilishning eng yaxshi usuli emas. Muzokaralarni cho'zish, resurslarni jamlash uchun vaqt topish, muzokaralar orqali buzg'unchi harakatlarni niqoblash, muzokaralarda raqibni dezinformatsiya qilish -bular muzokaralar jarayonining salbiy tomonlari hisoblanadi.

Mojaroni hal qilish yo'llari, ayniqsa u uzoqqa bormagan bo'lsa, hamma uchun ma'lum va ochiqdir. Keyinchalik qiyin vaziyatlarda o'qituvchilar murosaga murojaat qilishadi, bir-birlariga yon berishadi yoki o'zlari tahlil qilishadi, o'zlarini va harakatlarini tushunishga harakat qilishadi va faqat istisno hollarda majburlash va vaqtinchalik ajratishdan foydalanadilar. O'qituvchi nizolarni hal qilish texnologiyasiga ega bo'lmasa, nizo yaratishga haqli emas. Kuzatishlarimiz shundan dalolat beradiki: umumiy manfaatlarni izlash va oshirish va ularni keyinchalik erishilgan kelishuvni buzish istagini keltirib chiqarmaydigan tarzda birlashtirish

qobiliyatidir.

Konfliktli vaziyatlarni hal qilishning asosiy usullarini ko'rib chiqsak, ular ikki guruhga bo'linganligini aytishimiz mumkin: -salbiy, shu jumladan kurashning barcha turlari, bir tomonning ikkinchisi ustidan g'alaba qozonish maqsadini ko'zlash; -ijobiy, ulardan foydalanishda konflikt sub'ektlari o'rtasidagi munosabatlarning asosi saqlanib qoladi deb taxmin qilinadi -har xil turlarimuzokaralar va konstruktiv raqobat. Salbiy va ijobiy usullarning farqi shartli bo'lib, ular ko'pincha bir-birini to'ldiradi. Konfliktli vaziyatni hal qilish yo'llarini tanlash konfliktidagi harakat strategiyasini belgilaydi. O'qituvchi mojarodan qochish, uni yumshatish, murosaga kelish, boshqa birovning pozitsiyasini majburlash yoki rad etish uchun taktikani tanlashi mumkin.

### **XULOSA**

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar ta'lim jarayonining eng muhim jihatlaridan biridir. Bu munosabatlar nafaqat o'qituvchining bilimlarni o'quvchiga etkazish jarayonida, balki o'quvchining shaxsiy rivojlanishida ham katta ahamiyatga ega. Samarali o'qituvchi-o'quvchi munosabatlari ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli o'tishiga, o'quvchilarning yuqori bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishiga yordam beradi. O'qituvchi o'z o'quvchilarini faqat ilm bilan ta'minlab qolmasdan, ularning ruhiy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Ushbu munosabatlar o'zaro hurmat, ishonch va samarali kommunikatsiya orqali rivojlanadi, bu esa o'quvchilarning akademik va shaxsiy taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining pedagogik mahorati, psixologik yondashuvi va ta'lim metodikalari o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Samarali o'qituvchilar o'z o'quvchilari bilan ijobiy muloqot o'rnatish orqali ularga faqat bilim berib qolmay, balki ularni hayotga tayyorlashda ham muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ochiq va samimiy aloqalar ta'lim muhitini ijobiylashtiradi, o'quvchilarning o'z-o'zini anglash va rivojlanishiga turtki beradi. Umuman olganda, ta'lim jarayonida bu

munosabatlarning to'g'ri yo'lga qo'yilishi ta'limning sifatini va natijalarini yaxshilashga yordam beradi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:**

1. Bekmurotov, A. (2018). Bola tarbiyasida ota-onaning roli  
Toshkent: O'zbekiston yoshlar nashriyoti.
2. Nizamova, S. (2019). Inkluziv ta'limning rivojlanishi.  
Toshkent: Ijtimoiy fanlar nashriyoti.
3. Kamilov, B. (2016). Pedagogik psixologiya: nazariya va  
amaliyot. Toshkent: Akademya nashr.
4. Xo'jaev, M. (2015). O'qituvchining ta'limdagi roli.  
Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
5. Tursunov, N. (2017). Ta'limda innovatsion metodlar.  
Toshkent: Ilm-fan nashriyoti.
6. Abduvaxitov, R. (2020). Pedagogik liderlik va boshqaruv.  
Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.